Polla, Belo

Čo s archeologicko-architektonickými pamiatkami?

Archaeologia historica. 1986, vol. 11, iss. [1], pp. 39-50

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/139604
Access Date: 01. 12. 2024
Version: 20241004

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

Čo s archeologicko-architektonickými pamiatkami?

BELO POLLA

Takúto otázku dal som svojmu príspevku uverejnenému už v roku 1970 vo Vlastivednom časopise (Polla 1970, s. 185) a taká otázka vyvstala u mňa už pri prvom historickoarcheologickom výskume na zaniknutej osade Zalužany na Spiši v rokoch 1955–1957, keď som na stenách kostola zistil zvyšky farebných fresiek vo svätyni kostola asi do výšky 100 cm od podlahy (Polla,1962, s. 35, obr. 31). Bolo mi ľúto nechať ich na stenách. Po ich objavení a po konzultácii s akademickým maliarom J. Fabinym rozhodol som sa nález ohlásiť v tom čase práve vzniknuvšiemu Pamiatkovému ústavu v Bratislave. Z ústavu prišiel ako expert M. Fodor. Na mieste však konštatoval, že je to pekný nález, ale že Pamiatkový ústav nemá možnosť zachrániť tieto fresky. A preto neostávalo nič iba nechať ich na mieste a opäť ich zakryť a zasypať (Polla 1962, s. 19). No v akom stave sú už dnes, dalo by sa zistiť iba novým odkryvom.

Toto som uviedol iba ako úvod k problematike, čo robiť s nehnuteľnými archeologickými pamiatkami. V prvom rade bolo by treba definovať a ustáliť čo rozumieme pod termínom archeologická pamiatka. Pamiatkový zákon č. 7/1958 Zb. SNR totižto určuje, hoci má osobitné ustanovenia o archeologických pamiatkach, ale nedefinoval ich v § 15–17. V § 15 sa hovorí, kto má právo robiť archeologické výskumy, v § 16. je ustanovenie o povinnosti občana hlásiť archeologický nález a v § 17. sa riešia majetkové vzťahy archeologických pamiatok, ktoré sú podľa zákona národným majetkom a ukladajú sa do múzeí. Čiže zákon pamätá len na hnuteľné archeologické pamiatky, ale ani tieto nedefinuje. Vôbec však nepamätá na nehnuteľné pamiatky, ako na to poukázal už r. 1980 V. Jankovič (Jankovič 1980, č. 1, s. 25–29). Podľa neho je len samozrejmé, že hnuteľné i nehnuteľné archeologické pamiatky sú aj kultúrnymi pamiatkami. Poukázal i na ďalšiu anomáliu. V Štátnom zozname hnuteľných pamiatok vytvorenom v smysle zákona 7/58 Zb. SNR nie je zapísaná ani jedna archeologická hnuteľná pamiatka, ale naproti tomu sú v Štátnom zozname zapísané nehnuteľné archeologické pamiatky. Jankovič uvádza, že do roku 1980 bolo evidovaných a zapísaných spolu 232 nehnuteľných archeologických pamiatok. Nebudeme tu ďalej poukazovať na nejasnosti, ktoré z toho vyplývajú, chceme len zdôrazniť požiadavku, aby zákonodárne orgány vydali osobitný zákon na ochranu jak hnuteľných tak aj nehnuteľných archeologických pamiatok, a to nielen v záujme pamiatkovej starostlivosti, ale i v záujme samotnej archeologickej vedy. Veď naša archeológia od r. 1948 zaznamenala nevídaný rozvoj. Odkryla pamiatky, ktoré sú nehynúcimi pamätníkmi na pradávno minulé i nedávno zašlé časy. Medzi archeologickými pamiatkami odkrytými a objavenými archeologickým výskumom sú aj také, ktoré sa nedajú z terénu odniesť a uložiť do depozitárov múzeí, ale ktoré musia aj naďalej ostať na mieste, ktoré archeológ prebádal a zdokumentoval, ako sú napr. zvyšky po mohylách, valoch a po architektúrach v najširšom slova zmysle. A práve pri takýchto pamiatkach vyvstáva otázka, čo s nimi, ako ich zanechať v teréne, ako ich konzervovať,

Obr. 1. Zalužany – pohľad na úpravu základov kostola z 13.–15. storočia. Foto: autor.

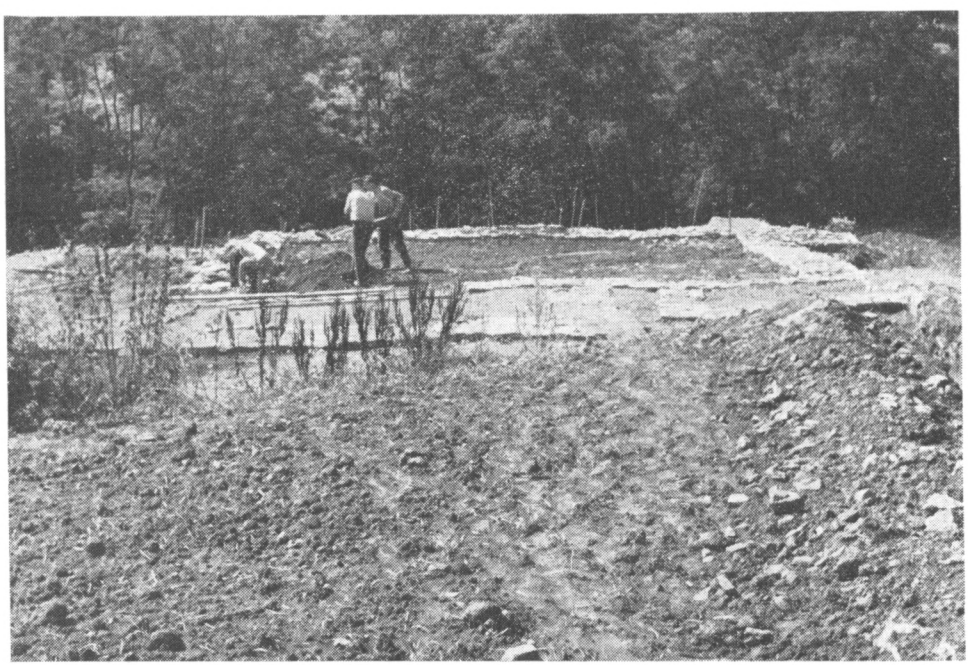

Obr. 2. Zalužany – vyznačenie miesta oltára. Foto: autor.

prípadne sprístupniť širokej verejnosti objavené pamätníky v prírode. Či ich po prebádaní len zasypať a ponechať svojmu osudu?

Je to otázka, ktorá netýka sa len Slovenska, ale s ktorou sa stretávame vo všeobecnosti na všetkých archeologických lokalitách. Tento môj referát nechce túto zložitú problematiku riešiť, ale len poukázať na jej akútnosť a na nutnosť zamyslieť sa i nad takýmito „ochranárskymi" otázkami, ktoré u nás vyvolali čulú diskusiu, najmä v súvislosti s konzerváciou veľkomoravských a mladších archeologicko-architektonických pamiatok odkrytých na nádvorí Bratislavského hradu a na jeho východnej terase koncom päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov. Už vtedy sa jasne ukázalo, že všetci archeológovia sú si toho vedomí, že aj nehnuteľné archeologické pamiatky, ktoré nemôžu byť uložené v múzeách, majú byť zachránené tak, aby mohli byť prezentované a aby slúžili pre poučenie širokej verejnosti. V roku 1973 poukázal na to aj T. Kolník v svojom článku Rímske stavby na Slovensku a čo s nimi? (Kolník 1973, č. 4, s. 8–12.) Zamýšľa sa nad problematikou záchrany nehnuteľných archeologických pamiatok z doby rímskej a konštatuje, že sme u nás na tomto poli „urobili hriešne málo". A, žiaľ, toto jeho konštatovanie platí i na nehnuteľné archeologické pamiatky zo staršieho ale i mladšieho obdobia, obdobia, ktoré je doménou historickej archeológie.

Sme toho náhľadu, že na otázku či konzervovať archeologicko-architektonické pamiatky zistené archeologickým výskumom je len jedna možná odpoveď. Pamiatky zistené archeológickým výskumom musia sa konzervovať. Vlastnú konzervačnú metódu mali by vypracovať chemici–technici–pamiatkári, ktorí by spolupracovali s archeológom už na výskume, ktorý pamiatku odkrýva. Konzervácia by mala pokračovať súbežne s archeologickými prácami. I keď vieme, že konzervácia a záchrana pamiatok závisí od viacerých faktorov – od charakteru pamiatky, od stavu, v akom sa pamiatka zachovala. Po zistení týchto dannosti a po vyhodnotení výsledkov archeologického výskumu malo by sa prikročiť k úprave pamiatky a jej definitívnej konzervácii a či skôr k záchrane podľa vopred určených kritérií.

Vieme všetci dobre, že doterajšia prax na Slovensku, ale i na Morave a v Čechách, ba i mimo nášho územia nebola a ani nie je jednotná a jednoznačná. Nie sme ďaleko od pravdy, keď povieme, že na väčšinu archeologických lokalít sa po výskume „zabúda". Dostanú sa síce do literatúry, ale v teréne po pamiatke, najmä po takej, ktorú archeológ musel zanechať in situ, neostane nič iba prekopaná a zkyprená pôda zarastená burinou. Nenájde sa inštitúcia, ktorá by dala v teréne vyhotoviť aspoň tabuľu svedčiacu o tom, že na uvedenej polohe získali sa dôležité pramene pre poznanie života našich predkov.

Isté je, že sa nájdu spôsoby ako nehnuteľnú archeologickú pamiatku zachrániť, ako na ňu upozorniť a ako ju sprístupniť verejnosti. Na Slovensku takéto snahy boli už v tridsiatych rokoch. J. Eisner na výskume v Devíne v rokoch 1933 až 1938 použil dvojaký spôsob konzervácie, záchrany a prezentácie nehnuteľných archeologických pamiatok. Časť odkrytého, pomerne rozsiahleho, cintorína z 10. až 11. storočia dal konzervovať in situ a nad ním nechal vystavať nový architektonický útvar, ktorý mal zachrániť jednak časť cintorína, jednak vytvoriť z neho „múzeum v prírode" (Eisner 1940/41, s. 108–137). Tu sa však tento spôsob neosvedčil. Miesto nikto nestrážil a nepovolané živly tento archeologický pamätník v podstate zničili. Šťastnejšia bola konzervácia iných pamiatok, predovšetkým zvyškov po „rímskej architektúre" a po „rotunde". Tieto boli konzervované tak, že boli zasypané a na povrchu v úrovni okolia boli vyznačené ich pôdorysy novým kamenným múrivom. Takto vyznačené architektonické pamiatky na Devínskom hrade umožnili realizovať revízny výskum, lebo vyskytli sa pochybnosti, či J. Eisnerom a V. Menclom objavená archeologická pamiatka (Mencl 1937, s. 39–43) je „rímskou architektúrou" a či to nie sú zvyšky po inej i keď mladšej architektúre.

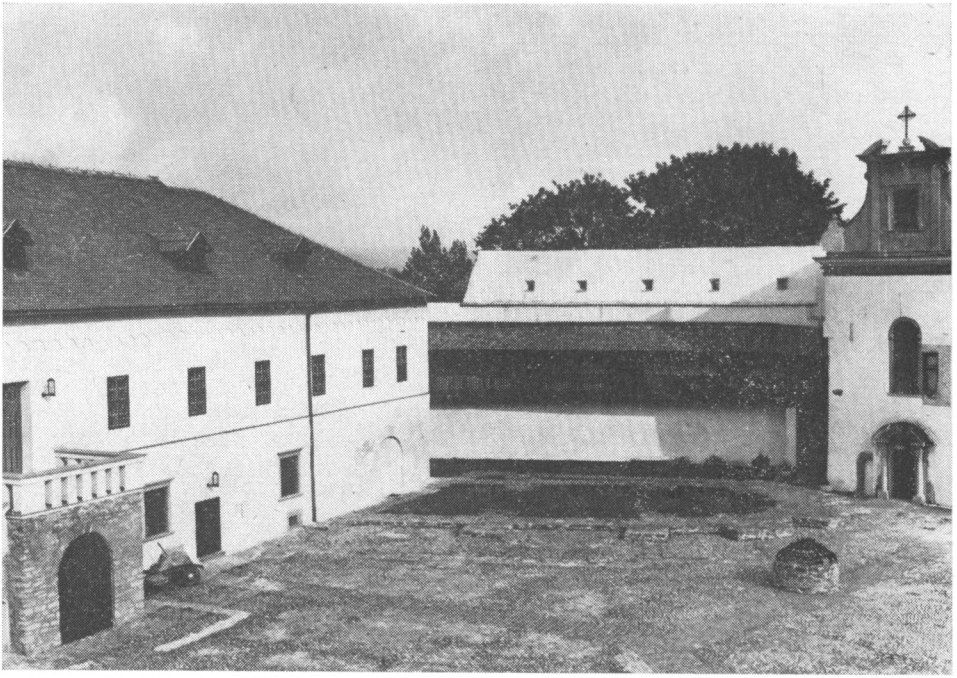

Obr. 3. Kežmarok – vyznačenie architektúry a úprava nádvoria. Foto: V. Lachová.

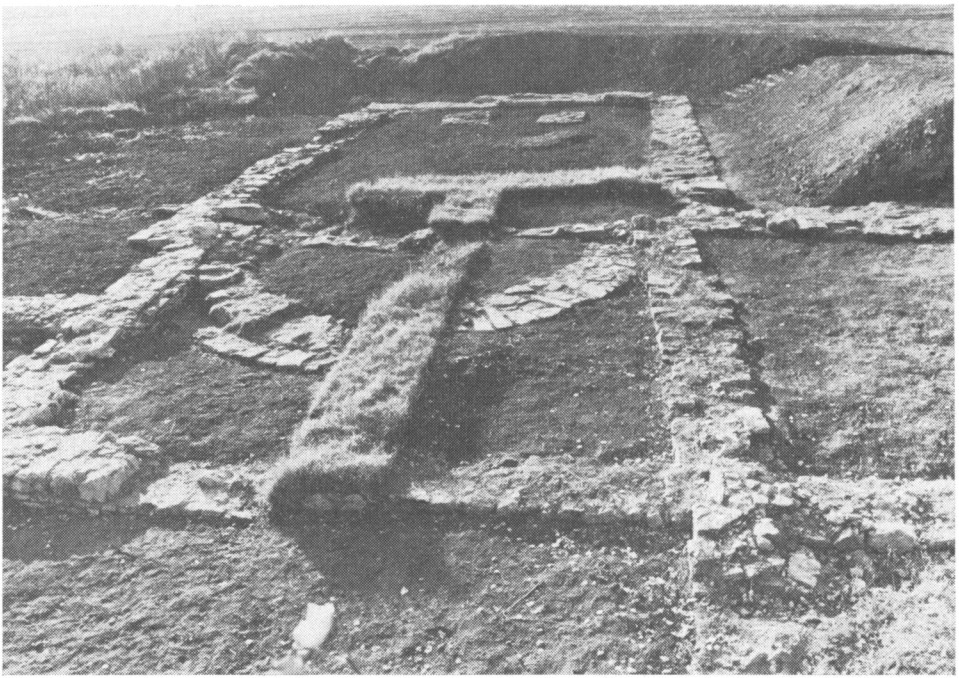

Obr. 4. Levoča – vojenské cvičisko – úprava terénu pri základoch kostola z 12. storočia. Fotó: F. Javórský.

Revízny výskum, ktorý od r. 1981 na tejto polohe Devínskeho hradu vedie V. Plachá, ukázal, že Menclom a Eisnerom vykopaná architektúra nebola rímskou stavbou, ale nimi objavené zvyšky patrili veľkomoravskej trojapsidovej bazilike (Plachá–Hlavicová 1981a, s. 63–66; 1981b, s. 10–13; 1984, s. 30–33).

Podobne ako pohrebisko na Devíne bol konzervovaný i cintorín 10.–12. storočia na Nitrianskom hrade pri tunajšom tzv. Pribinovom kostolíku. Architektúra, ktorá mala chrániť časť odkrytého cintorína in situ, nezabezpečovala takú klimatizáciu a iné podmienky, aké si prostredie a odkryté zvyšky cintorína vyžadovali a preto len v malej miere spĺňala úlohu. Keď počas druhej svetovej vojny bol „pamätník" poškodený, rozhodlo sa, po revíznom výskume vedenom J. Dekanom, odstrániť nielen spomenutú architektúru, ale aj odkrytú časť tamojšieho cintorína. Miesto sa však opatrilo kovovou tabuľou s údajmi o cintoríne.

O spôsoboch záchrany archeologických architektonických pamiatok v Čechách a na Morave odznelo viac referátov i na našej konferencii (J. Bukovský, M. Radová, F. Kašička) a aj v archeologickej literatúre sa nachádzajú štúdie a úvahy, ako chrániť nehnuteľné archeologicko-architektonické pamiatky (Hejna 1956, s. 73 až 76; Reichertová 1962, s. 171; Kašička–Nechvátal 1976, s. 582–592). V posledných rokoch sa tejto problematike v Čechách a na Morave venuje menovite J. Bukovský 1978, s. 247–252; 1980, s. 470–479; 1981, s. 141–147; 1983, s. 13–18; 1985). Spomenutý autor nie je proti výstavbe novej architektúry nad nehnuteľnou archeologicko-architektonickou pamiatkou, ale poučený praxou, vyslovil svoje poznatky, že nad unikátnymi archeologicko-architektonickými pamiatkami možno uvažovať o postavení novej architektúry, ktorá by pamiatku chránila, v ktorej by však bezpodmienečne musela dominovať odkrytá pamiatka. Odborníci a kompetentní činitelia by však mali a museli rozhodnúť, „zda archeologická památka je natolik hodnotná a zachovalá, že vyžaduje trvalou prezentaci v rámci novostavby" (Bukovský 1978, s. 247–253; 1980, s. 470–479).

Vidíme teda, že nie vždy a nie všade, ako uvádza J. Bukovský, sa osvedčili novostavby nad archeologickými pamiatkami. Preto treba hľadať aj iný spôsob, ako pamiatku chrániť a prezentovať širokej verejnosti. Rozhodne sme proti takémuto spôsobu, ktorý však vo väčšine prípadov trpíme, aby sa miesto výskumu zasypalo a nechalo sa bez akéhokoľvek vyznačenia a či označenia v teréne. Tento spôsob nevyhovuje, naznačuje akýsi náš nevďak voči miestu, ktoré poskytlo jediné a jedinečné pramene pre poznanie života staršieho obyvateľstva. A práve preto nemôžeme s týmto spôsobom súhlasiť. Nie je správne vyexploatovať „kultúrne bohatstvo" určitého archeologického objektu, alebo lokality a potom ju nechať svojmu osudu, ba, ako sa stáva, úplnemu ničeniu. Nechcem uvádzať lokality, s ktorými sa to stalo, ale chcem zdôrazniť aj to, že v prevážnej väčšine archeológ nemá možnosť i keby chcel, o lokalitu sa postarať.

Ukazuje sa, že okrem zastrešenia – výstavby ochrannej architektúry sú aj iné jednoduchšie spôsoby konzervácie a záchrany pamiatok, ktoré nie sú tak náročné ako zastrešenie, alebo výstavba novej architektúry. Pri lokalitách najmä vzdialených od súčasnej aglomerácie, na ktorých sa odkryli zvyšky architektúry, mohlo by sa uvažovať o tom, že po prípadnej konzervácii by sa architektúra zasypala a v pôdoryse by sa vyznačila v úrovni okolia. Tak sme sa pokusili „konzervovať" kostol i panský dvorec v Zalužanoch r. 1957 (Polla 1962, s. 18, obr. 7–7a) (obr. 1–2). Na zásyp sme použili materiál, ktorý sme získali výskumom aj na vyznačenie pôdorysu sme použili kameň získaný priamo na výskume. Kamene sme ukladali na sucho, zasypali, vyspárovali. Obrysy vyznačených stavieb vyčnievali asi 5–10 cm nad upraveným terénom. Robili sme to bez architekta, bez projektanta – úplne amatérsky. Chybou bolo len to, že miesto po našom odchode nebolo nikým udržiavané a po rokoch aj ono zarástlo krovím a burinou.

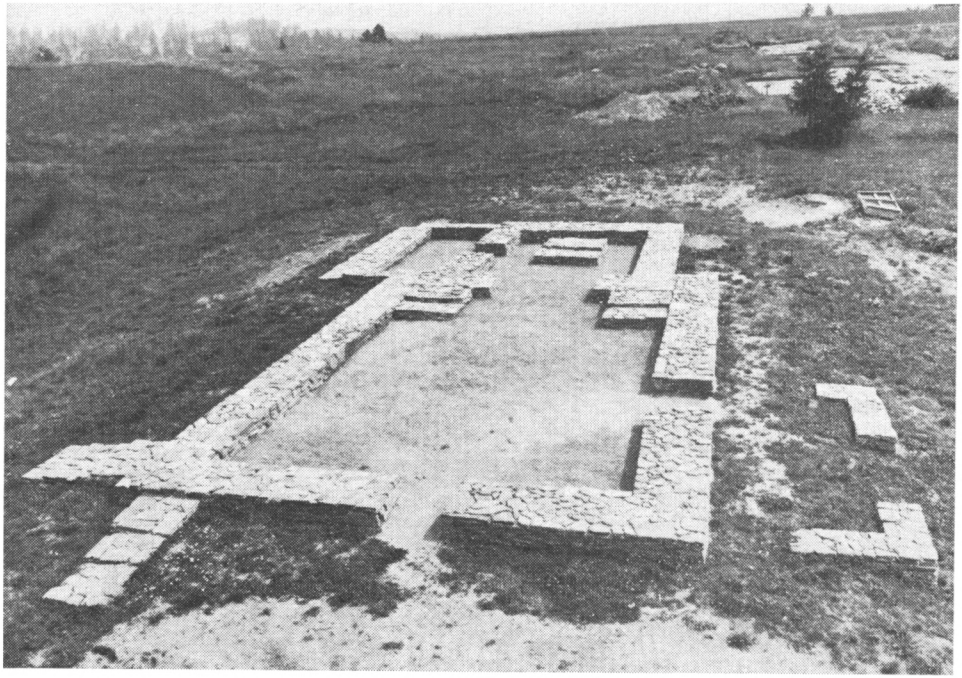

Obr. 5. Pavľany, okr. Sp. N. Ves – Krigov. Náznaková rekonštrukcia základov kostola z 13.–14. storočia.
Foto: F. Javorský

Obr. 6. Pavľany, okr. Sp. N. Ves – Krigov. Rekonštrukcia studne v zaniknutej dedine zo 14.–15. storočia.
Foto: F. Javorský.

O úpravu terénu po archeologickom výskume pokusil sa aj O. Krupica na lokalite Krásno (okr. Topolčany) na polohe Chríb. Zistený ohradný múr kostolného dvora a či cintorína sa tu rekonštruoval do „pôvodnej" výšky a prebádané hroby po zasypaní boli prikryté pôvodnými kamennými platňami, ktoré pri výskume museli byť odstránené (Krupica 1978, s. 8; 1981, s. 91–218, obr. 1–2 na str. 173).

Podľa J. Bukovského na väčšine lokalít v Čechách a na Morave, ba i v samých Mikulčiciach i v sadoch v Starom Meste sa použila v podstate metóda konzervovania a vyznačenia pôdorysu architektúry v teréne až na jeden prípad, kde sa nad pamiatkou vystavala nová architektúra. Konzerváciu i ostatnú ochranársku prácu robili už nie amatérsky, ale robili ju odborníci – architekti a nakoniec kamenári. Bukovský uvádza aj lokality zo Slovenska, na ktorých sa praktizoval tento spôsob záchrany a prezentácie. Uviedol predovšetkým nádvorie Bratislavského hradu, kde priamo v nivelete dlažby sa v pôdoryse vyznačili kameňom farebne odlišným pôdorysy dvoch archeologicko-architektonických pamiatok. Na východnej strane na terase sa použil taký spôsob vyznačenia, že sa pôvodné murivo konzervovalo, zasypalo sa a nad zvyškami architektúry sa vystavali múriky do rovnakej výšky. Chronologickú postupnosť vyjadruje farba použitého kameňa. Tu na terase Bratislavského hradu bol zasadený kamenný opracovaný (čiastočne) blok, na ktorom vo forme mozaiky je vyznačený pôdorys stavieb s krátkou legendou.

Podobne bolo upravené i nádvorie Kežmarského zámku, kde archeologickým výskumom, ktorý tu prebiehal v rámci konzervácie a rekonštrukcie celého objektu v rokoch 1963–1967, odkryli sa zvyšky po historických architektúrach (Polla 1971). I tu sa použili rôzne sfarbené kamene, ale pri vyznačovaní architektúr nebola zachovaná jedna niveleta. Vnútrajšok sakrálneho tu odkrytého objektu bol zatrávnený. Celé nádvorie je vydláždené na spôsob pôvodnej výskumom zistenej dlažby z okruhliakov (obr. 3). J. Bukovský sa o tejto úprave vyjadril, že pôsobí veľmi dobre a esteticky a že je dobre udržovaný celý areál (Bukovský 1981, č. 3, s. 141 až 147).

Po archeologickom výskume v kláštornom areáli kartuzianskeho a neskoršie kamaldulského kláštora v Červenom Kláštore (okr. Poprad), ktorý sa skončil r. 1970, prikročilo sa k čiastočnej konzervácii a rekonštrukcii tunajších objektov zistených výskumom D. Čaplovića (Čaplovič 1977, s. 155–199, s. 172).

Veľkoryso a na naše pomery nezvyčajne boli konzervované, rekonštruované a vyznačené architektonické pamiatky na veľkomoravskom veľmožskom dvorci v Ducovom (okr. Trnava). Stalo sa to zásluhou mimoriadne dobrej spolupráce medzi AÚ SAV, medzi vedúcim výskumu A. Ruttkayom a medzi piešťanskym Balneologickým múzeom, do pôsobnosti ktorého celá pamiatka pripadla (Ruttkay 1981, č. 9, s. 9–11 + obrázky).

Podobnej techniky konzervácie a prezentácie archeologických pamiatok sa použilo i pri konzervovaní zvyškov kostola a kláštora v Levoči (obr. 4) (Javorský 1981, s. 91–112), ako i objektov, ktoré objavil F. Javorský v kat. obce Pavľany (okr. Sp. N. Ves) na zaniknutej stredovekej osade Krigov (obr. 5), ba dokonca tam objavenú studňu skonzervovali a vybudovali nad ňou drevený prístrešok (obr. 6). Objekty konzervoval, pôdorysne vyznačil murivom kladeným na maltu, resp. vystaval drevený prístrešok nad studňou F. Javorský v spolupráci s tunajším JRD. Javorský pričinil sa aj o to, že údržbu prevzala na seba pionierska organizácia školy vo Vyšných Repašoch. (Za informáciu ďakujem F. Javorskému.)

Pri veľkorysej konzervácii a čiastočnej rekonštrukcii Spišského hradu sa pamätalo na architektonické zvyšky zistené archeologickým výskumom na dolnom nádvorí, ktorú vedúci výskumu A. Vallašek určil ako základy Jiskrovej pevnôstky

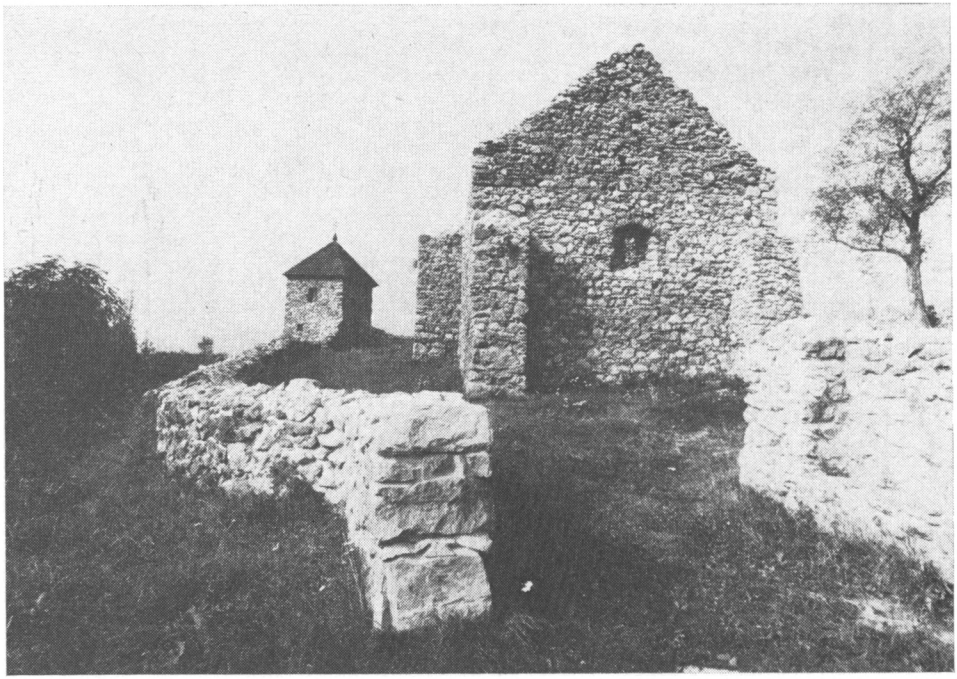

Obr. 7. Lúčka, okr. Rožňava – čiastočná rekonštrukcia a konzervácia objektov. Foto: Š. Fabián.

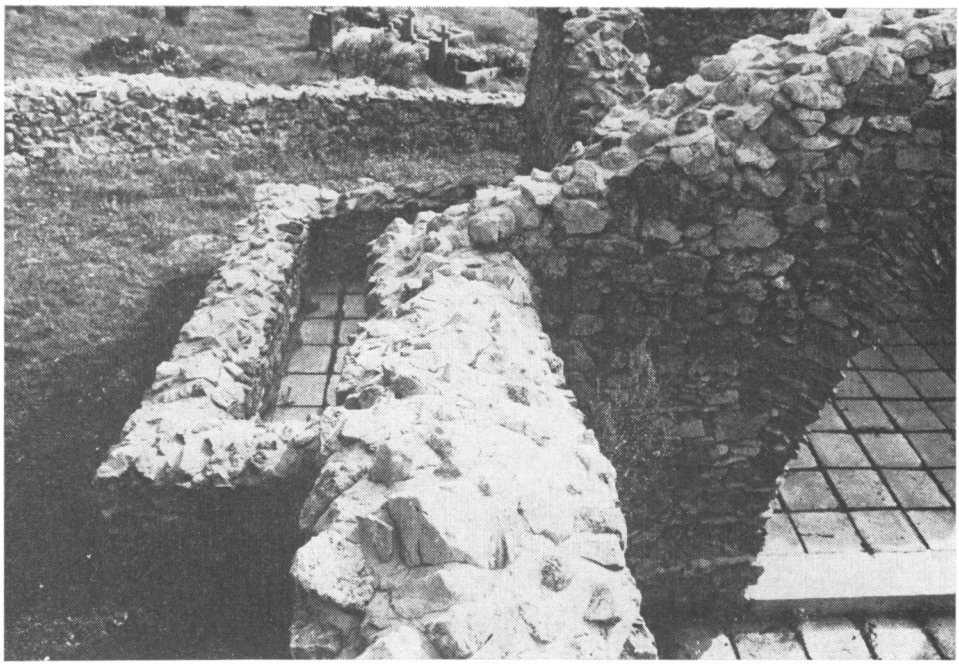

Obr. 8. Lúčka, okr. Rožňava – čiastočná rekonštrukcia základov a úprava dlažby v interiéri objektu. Foto: Š. Fabián.

(Fiala–Vallašek 1973, č. 4, s. 25–26; 1977, s. 8–13; Vallašek–Fiala 1984, s. 8–39, tam obr. s. 17, 21, 22, 28, 32).

Podobne majú sa rešpektovať aj výsledky archeologického výzkumu na Šarišskom hrade, ktorý viedol v r. 1972–1981 M. Slivka, pri budúcej konzervácii a ochrane architektonických zvyškov na uvedenom stredovekom hrade. Zatiaľ bola zrekonštruovaná iba bašta č. 10 v hradobnej línii slúžiaca za trafostanicu. (Za informáciu ďakujem M. Slivkovi.)

Úprava v súvislosti s rekonštrukciou a konzerváciou hradu a architektúr zistených archeologickým výskumom prebieha aj na Trenčianskom hrade (Nešporová, 1974, s. 142–143).

I napriek úsiliu a niekoľkým rokovaniam s býv. vedúcim Krajskej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Prešove nepodarilo sa získať prostriedky na úpravu lokality Košice–Krásna poloha Breh. A preto po výskume upravili sme vo vlastnej réžii iba priestor bývalého kostolíka a kláštornej baziliky tak, že sme vyrovnali terén do jednej úrovne a aspoň získaným tehlovo-kamenným materiálom vyznačili sme pôdorysy týchto dvoch sakrálnych stavieb (Polla 1985, s. 613–616).

V podlahe kostola v Chrasti nad Hornádom po archeologickom výskume F. Javorského a M. Slivku vyznačili sa zvyšky zistenej štvrtej apsidy tejto vzácnej umelecko-historickej pamiatky na Slovensku (Javorský–Chalupecký 1980, s. 174 až 178; Slivka 1982, s. 385–413).

K premyslenej a rozvážnej konzervácii a záchrane došlo na historickoarcheologicky a architektonicky prebádanej pamiatke v Lúčkach (okr. Rožňava). Išlo o zvyšky objaveného stredovekého opevneného kostolíka, ktoré boli odkryté G. Tökölym. Konzerváciu a čiastočnú rekonštrukciu realizovalo Okresné pamiatkové stredisko v Rožňave. Bol to objekt gotického dedinského kostolíka, ktorý sa zachoval v ruinách a ktorého pôvodný pôdorys zistil spomenutý vedúci výskumu v rokoch 1978–1979.

Podľa vedúceho výskumu archeologickým výskumom bola odkrytá malá predsieň na západnej strane lode a sakristia na severnej strane. Podobne boli len archeologickým výskumom odkryté časti opevňovacieho múru okolo kostola a jeho operáky z vonkajšej strany. O spôsobe konzervácie objektu píše G. Tököly takto: „Počas úpravy areálu sme vychádzali z potreby zachovať všetky pôvodné časti architektúry bez toho, že by sme ju príliš domurovávali. Ovšem v niektorých prípadoch sa domurovaniu menších častí nedalo vyhnúť." V ďalšom opisuje postup renovácie a konzervácie a stav, v akom sa pamiatka teraz nachádza (obr. 7, 8, za informáciu ďakujem G. Tökölymu) (Kušnierová 1984, č. 3, s. 17–19).

Podobnú metódu chcelo a čiastočne použilo OPS v Rožňave i pri záchrane historických objektoch v Hrušove (okr. Rožňava). Žiaľ, tento objekt z rôznych príčin nebolo možné doviesť do úplného konca tak, ako sa to stalo pri objekte v Lúčkach.

V Svinci (okr. Košice-vidiek) po archeologickom výskume sakrálneho objektu a neďalekého feudálneho sídla ako aj zaniknutej stredovekej dediny pamiatkari realizovali konzerváciu zistenej architektúry (staršej) v interiéri kostola (polkruhová apsida, v exteriéri ohradný múr, na pôvodné miesto uložené náhrobné platne a pod.). Žiaľ zvyšky odkrytého panského sídla sa nekonzervovali (Čaplovič 1981, s. 104–111).

Príkladná konzervácia a čiastočná rekonštrukcia sa použila i na Liptovskom hrade, kde viac sezón prebiehal historickoarcheologický výskum pod vedením V. Hanuliaka. Práve jeho pričinením a porozumením Krajského strediska štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Banskej Bystrici (Hanuliak 1983, s. 479–490, tab. X).

Z ďalších lokalít treba nesporne uviesť lokalitu Michalovce. Tu konzervova-

ním základového muriva a vyznačenie pôdorysu, resp. vymurovanie muriva do výšky asi 50 cm nad upraveným terénem sa realizoval pamiatkársky zámer na J. Vízdalom objavenej rotunde (veľkomoravskej?). Takto konzervovanú a pamiatkársky upravenú sakrálnu stavbu jedinečnú v tomto regióne začlenili do areálu tunajšieho kaštieľa, v ktorom je umiestnené Zemplínske múzeum. Tým sa postaralo aj o jeho záchranu a údržbu. Môžeme totižto uviesť i príklad, že románska pamiatka objavená, konzervovaná a v teréne podobným spôsobom upravená dokonca v intraviláne mesta, kde je kultúrne zariadenie, neslúži svojmu účelu. Miesto tejto pamiatky upravené, ako sme uviedli, stalo sa miestom, kde sa hromadí odpad. Týka sa to archeologicky objavenej a prebádanej stavby v jednom okresnom meste (Kaminská 1982, s. 198). Toto sme uviedli len ako odstrašujúci príklad a ako neúctu k pamätníkom našej národnej tradície.

S konzerváciou archeologicky objavených nehnuteľných pamiatok sa plánuje i na výskume v Banskej Štiavnici na polohe Staré Mesto. Od roku 1981 sa tu realizuje archeologický výskum, ktorý nadviazal na zisťovací výskum B. Pollu z r. 1959.

Podľa informácií vedúceho výskumu v jednej sezóne objavené nehnuteľné pamiatky musia byť v druhej sezóne konzervované. Tým je zabezpečený nielen plynulý výskum, ale aj konzervácia a úprava objavených objektov (Labuda 1983, s. 18–21).

Zdá sa mi, že toto sú v podstate všetky lokality, na ktorých prebiehali historickoarcheologické výskumy a na ktorých sa použili uvedené metódy konzervovania a prezentácie pamiatok zistených archeologickými výskumami. S konzervovaním, záchranou a prezentáciou archeologických pamiatok zistených výskumami sa stretávame na lokalitách v Maďarsku, v Poľsku a samozrejme v Čechách a na Morave. Posledne uvedeným pamiatkam venovali pozornosť i na našej konferencii bádatelia z Čiech a Moravy (Bukovský 1985; Kašička 1985; Radová 1985).

Na našich pamiatkach takto konzervovaných, ako sme uviedli, v prevažnej väčšine chýba ešte jeden článok, a to vkusne vyriešená kamenná doska, alebo panel či informačná tabuľa s primeraným krátkym, ale výstižným textom.

Je len samozrejmé, že spôsob konzervácie i prezentácie archeologicko-architektonickej pamiatky musí byť adekvátny významu odkrytej a objavenej pamiatke a miestu, kde sa pamiatka nachádza. Práve preto nie je možné žiadať jednotnú úpravu a konzerváciu všetkých pamiatok, ktoré boli doteraz neznáme a ktoré objavili až lopatky a štetce archeológa. Pri definitívnej úprave archeologicky objavených architektúr v najširšom slova zmysle posledné slovo by mal povedať architekt-konzervátor, ktorý by podľa dôležitosti a polohy pamiatky určil, ako ju konzervovať, zachrániť a ako pamiatku prezentovať verejnosti. Pritom treba mať na zreteli i to, že akýmkoľvek spôsobom konzervovaná a zachránená pamiatka si vyžaduje stálu ochranu a opateru. A tu vyvstáva znova otázka, kto sa má o to starať? Archeologický ústav, Štátny ústav pamiatkovej starostlivosti a či iné verejné a kultúrne zložky, lebo na toto sa v spomenutom zákone o pamiatkach nepočíta (Kutlík 1973, č. 4, s. 35–39; Jankovič 1980, č. 1, s. 29). V Jankovič v spomenutom článku sa dožaduje, „aby sa zišli archeológovia, pamiatkári, zástupcovia stavebných podnikov a ústredných úradov a kriticky zvážili, čo sa má urobiť v prospech záchrany a obnovy archeologických pamiatok," aby sa určilo, kto by mal konzervovať archeologickým výskumom zistené a objavené i nehnuteľné pamiatky a my dodávame, že musí sa aj určiť, kto by sa mal o ne starať, aby nespustli, nezarástli burinou a neboli často na hanbu celého okolia.

Záverom len chcem zdôrazniť, že môj referát nechce byť ani rekrimináciou, ani receptom a liekom na riešenie tohto pálčivého problému, ktorému sme venovali pozornosť i na tejto našej celoštátnej konferencii. Chce byť iba podnetom na

to, aby sa otázka konzervácie archeologicko-architektonických pamiatok, ktoré po archeologickom výskume ostávajú v teréne, venovala náležitá pozornosť a aby sme aj tým ukázali náš vzťah k objaveným pamiatkam našich národných dejín. Musíme sebekriticky si priznať, že doteraz sa na tomto poli urobilo veľmi málo, a to „na škodu nás, našej kultúry, ale aj, a to si treba tiež uvedomiť, všetkých národov, ktoré žijú okolo nás".

Literatúra

Bukovský, J. 1978: Ochranné stavby nad archeologickými památkami. In: Knižnice odb. a věd. spisů VUT v Brně, zv. B 79, s. 247–253.

Bukovský, J. 1980: K problematice ochranných staveb nad archeologickými památkami. Památky a příroda, s. 470–479.

Bukovský, J. 1981: Archeologická památka a vyznačení její půdorysné skladby. Památky a příroda č. 3, s. 141–147.

Bukovský, J. Vyznačení půdorysné skladby archeologických památek. Olomouc – Referát na XVII. konf.

Čaplovič, D. 1977: Príspevok k dejinám Červeného Kláštora. In: Historica carpatica 8, s. 155–199.

Čaplovič, D. 1981: Archeologický výskum stredovekej dediny vo Svinici. Vlastivedný časopis 30, s. 104–111.

Čaplovič, D. 1985: Najstaršie osídlenie západnej časti Slánskych vrchov. Krásy Slovenska 62, č. 10, s. 26–29.

Eisner, J. 1940/41: Výskum na Děvíně v letech 1933–1937. In: Historica slovaca 1–2, s. 108–137.

Fiala, A.–Vallašek, A. 1973: K úprave architektúry objavenej pod terénem na Spišskom hrade. Pamiatky príroda č. 4, s. 25–26.

Fiala, A.–Vallašek, A. 1977: Výskum Spišského hradu. Vlastivedný časopis 26, s. 8–13.

Hanuliak, V. 1983: Odkryté zvyšky kováčskej vyhne na Liptovskom hrade. In: Archaeologia historica 8, s. 479–490, tab. X.

Jankovič, V. 1980: O tzv. archeologických pamiatkach. Pamiatky príroda č. 1, s. 25–29.

Kaminská, Ľ. 1982: Výskum románskej sakrálnej stavby a včasnostredovekého cintorína v Trebišove. In: Archaeologia historica 7, s. 415–418.

Kašička, F. 1985: Archeologické památky – její zabezpečení a prezentace. Olomouc – referát.

Kolník, T. 1973: Rímske stavby na Slovensku a čo s nimi? Pamiatky príroda č. 4, s. 8–12.

Krupica, O. 1978: Stredoveké Krásno I. In: Západné Slovensko. Vlastivedný zborník múzeí, 5,

Krupica, O. 1981: Stredoveké Krásno II. Tamže 8, s. 91–218.

Kušnierová, E. 1984: Pamiatková obnova gotického kostola v Lúčke. Pamiatky príroda 13, č. 3, s. 17–19.

Kutlík, F. 1973: Právne aspekty archeologických výskumov. Pamiatky príroda č. 4, s. 35–39.

Labuda, J. 1983: Staré mesto v Banskej Štiavnici. Krásy Slovenska 60, č. 2, s. 18–21.

Mencl, V. 1937: Stredoveká architektúra na Slovensku. Praha–Prešov.

Nešporová, T. 1974: Výsledky historickoarcheologického výskumu na Trenčianskom hrade. Vlastivedný časopis 23, s. 142–143.

Plachá, V.–Hlavicová, J. 1981a: Nález sakrálnej stavby na Devíne. Vlastivedný časopis 30, s. 63 až 66.

Plachá, V.–Hlavicová, J. 1981b: Rímska či veľkomoravská architektúra. Krásy Slovenska 58, č. 3, s. 10–13.

Plachá, V.–Hlavicová, J. 1984: V sídle Rasticovom. Od obdobia sťahovania národov až po koniec 12. storočia. Tamže 61, č. 8, s. 30–33.

Polla, B. 1962: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava.

Polla, B. 1970: Čo s archeologicko-architektonickými pamiatkami? Vlastivedný časopis 19, s. 185.

Polla, B. 1971: Kežmarok Výsledky historickoarcheologického výskumu. Bratislava.

Radová, M. 1985: Památkové úpravy archeologických lokalít. Olomouc – konferencia.

Ruttkay, A. 1981: Ducové veľmožský dvorec. Krásy Slovenska 58, č. 9, s. 9–11.

Vallašek, A.–Fiala, A. 1984: Praveké a ranohistorické osídlenie hradného kopca a stavebný vývoj stredovekého hradu. In: Spišský hrad Národná kultúrna pamiatka. Stručný sprievodca. Košice, s. 8–39.

Hejna, A. 1956: Archeologický výzkum románské klášterní baziliky v Teplicích. Zprávy pam. péče č. 2, s. 73–76.

Javorský, F. 1981: Záchranný výskum románskeho kostola pri Levoči. In: ŠZ AÚ SAV 19, s. 97 až 112.

Javorský, F.–Chalupecký, I. 1980: K stavebnému vývoju kostola v Chrasti nad Hornádom. Vlast. časopis 29, s. 174–178.

Kašička, F.–Nechvátal, B. 1976: Příspěvek archeologie k poznání zaniklého Vyšehradu. Památky a příroda 10, s. 587–592.
Reichertová, K. 1962: Odkrytí a výzkum románské baziliky v areálu Litomyšlského zámku. Památková péče 1, s. 171.
Ruttkay, A.–Čelko, E. 1984: Kostelec – archeologická rezervácia. Stručný sprievodca. Piešťany.
Slivka, M. 1982: Výsledky výskumu kostola v Chrasti nad Hornádom, okr. Spišská Nová Ves. In: Archaeologia historica 7, s. 385–413.
Tököly, G. 1985: Prekvapujúci nález románskej architektúry v Lipovníku. Krásy Slovenska 62, č. 9, s. 12–13.
Vízdal, J. 1983: Výsledky archeologického bádania Zemplínskeho múzea v Michalovciach po roku 1970: In: Historica carpatica 14, s. 423–441.

Zusammenfassung

Was soll mit archäologisch-architektonischen Denkmälern geschehen?

Der Autor weist auf die Notwendigkeit hin, der im Titel, angeführten Frage besondere Aufmerksamkeit zu schenken. Er macht darauf aufmerksam, daß diese Frage nicht nur die Slowakei und die ČSSR, sondern auch alle Nachbargebiete betrifft und spricht deshalb den Wunsch nach der Erlassung einer besonderen gesetzlichen Verordnung zum Schutz sowohl beweglicher als auch unbeweglicher archäologischer Denkmäler aus, die zugleich bestimmen sollte, wer diese Denkmäler nach der Entdeckung und Freilegung zu betreuen hätte.

Daraus geht auch die eindeutige Forderung hervor, unbewegliche archäologische Denkmäler so zu konservieren und herzurichten, daß sie der breiten Öffentlichkeit präsentiert werden können.

Der Autor legt dar, welche unbewegliche Denkmäler in der Slowakei konserviert wurden und wie dies geschehen ist. Er befürwortet die Konservierung und Präsentierung im Gelände, jedoch ohne Aufbau neuer Architekturen über den entdeckten archäologisch-architektonischen Denkmälern und empfiehlt die Methoden, die bei folgenden Lokalitäten verwendet wurden: Zálužany (fachlich einwandfrei), Devín (mit Ausnahme des „Rundbaus" über dem Teil eines Friedhofs aus dem 10.–12. Jahrhundert, der hier nicht zur Geltung kommt), Nitra (wo für die Sonderarchitektur auf einem Teil des Friedhofs aus dem 10.–12. Jahrhundert dasselbe gilt), Bratislava-Burg, Kežmarok (Schloßhof), Červený Kláštor, Ducovo (großzügige Konservierung und Rekonstruktion), Levoča, Pavľany (an beiden Lokalitäten wurde eine andeutungsweise Rekonstruktion verwendet), Chrasť nad Hornádom, Lúčky, Svinica, Michalovce und Banská Štiavnica-Staré Mesto.

Der Autor betont, daß die Art und Weise der Konservierung und Präsentierung sowohl der Bedeutung des freigelegten archäologisch-architektonischen Denkmals als auch des Ortes, wo es sich befindet, angemessen zu sein hat.

Der Beitrag will bloß eine Anregung bieten, der Konservierungsfrage archäologisch-architektonischer Denkmäler im Gelände gehörige Aufmerksamkeit zu schenken. Selbstkritisch gesteht Polla, daß bisher auf diesem Gebiet sehr wenig geschehen ist, und dies „zu unserem und unserer Kultur Schaden, aber auch – und dessen muß man sich ebenfalls bewußt sein – zum Schaden aller Völker, die in unserer Nachbarschaft leben."

Abbildungen:

1. Zalužany – Blick auf die Herrichtung von Kirchenfundamenten aus dem 13.–15. Jahrhundert. Foto des Autors.
2. Zalužany – Bezeichnung der Altarstelle. Foto des Autors.
3. Kežmarok – Bezeichnung der Architektur und Herrichtung des Hofs. Foto: V. Lachová.
4. Levoča – Militär-Übungsplatz – Geländeberichtigung bei den Fundamenten einer Kirche aus dem 12. Jahrhundert. Foto: F. Javorský.
5. Pavľany, Bez. Sp. N. Ves – Krigov. Andeutungsrekonstruktion von Kirchenfundamenten aus dem 13.–14. Jahrhundert. Foto: F. Javorský.
6. Pavľany, Bez. Sp. N. Ves – Krigov. Rekonstruktion eines Brunnens in einer Dorfwüstung aus dem 14.–15. Jahrhundert. Foto: F. Javorský.
7. Lúčka, Bez. Rožňava – Teilrekonstruktion und Konservierung eines Objekts. Foto: Š. Fabián.
8. Lúčka, Bez. Rožňava – Teilrekonstruktion der Fundamente und Herrichtung des Fußbodens im Innern eines Objekts. Foto: Š. Fabián.